

ТОПОС МІСТА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ (З) ВІЙНИ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (56)

УДК 821.161.2–1.09»201»:[911.375:355.01]

DOI: [https://doi.org/10.24144/2663–6840/2026.2.\(56\).83–90](https://doi.org/10.24144/2663–6840/2026.2.(56).83–90)

Федорів У. Топос міста в сучасній українській поезії (з) війни; кількість бібліографічних джерел – 24; мова українська.

Анотація. Стаття присвячена літературознавчому аналізу топосу міста в сучасній українській поезії після 2014 року, що формується в умовах осмислення воєнного досвіду. Місто розглянуто як багатовимірний художній образ, що зазнає суттєвих трансформацій під впливом війни та функціонує не лише як просторове тло, а як активний смислотворчий елемент поетичного дискурсу. Простежено зміни, які відбуваються в урбаністичному просторі, що в поезії війни постає носієм колективної та індивідуальної пам'яті, травматичного досвіду та національної ідентичності.

Основна увага зосереджена на образах зруйнованого, покинутого або загроженого міста, що набувають символічного значення й репрезентують досвід втрати, страху та екзистенційної нестабільності. Акцентовано на тому, що в сучасній українській поезії війни формується нова модель урбаністичного топосу, у якій фізичні ландшафти тісно переплітаються з пам'яттєвими, символічними та емоційними вимірами, стаючи важливими інструментами художнього осмислення воєнних подій та фіксації колективної травми.

У розвідці проаналізовано ключові урбаністичні ландшафти. Зокрема, розглянуто топос міста як простору пам'яті та травми, у якому зафіксовано досвід руйнування, втрати та посттравматичного переживання війни; місто як топос незламності, що репрезентує колективний спротив, стійкість і здатність до відновлення навіть в умовах постійної загрози; місто-транзит, що пов'язане з процесами вимушеної міграції, тимчасового перебування та екзистенційної непевності; а також місто-спогад, яке існує переважно в площині пам'яті та внутрішнього простору ліричного героя.

Дослідження спирається на міждисциплінарні підходи сучасного літературознавства, зокрема теорію топосу, урбаністичні студії, концепції культурної пам'яті та студії травми, що дає змогу комплексно осмислити функціонування образу міста в поетичних текстах воєнного часу. Такий аналіз дозволяє виявити закономірності художнього реагування на війну, а також окреслити специфіку формування нових символічних значень міста. Зроблено висновок, що топос міста в сучасній українській поезії війни набуває статусу одного з ключових елементів поетичного осмислення воєнної реальності та важливого маркера колективної фіксації травматичного досвіду.

Ключові слова: топос, місто, поезія війни, урбаністичний простір, травма, пам'ять.

Формулювання проблеми. Російсько-українська війна стала переломним моментом для сучасної української літератури, зумовивши не лише тематичні, а й глибинні поетикальні трансформації. Однією з ключових художніх категорій, що зазнала радикального переосмислення, є простір, зокрема урбаністичний. Аналіз текстів, написаних після 2014 року, засвідчує, що різноманіття репрезентованих ландшафтів, способів конструювання простору та його смислотворення є однією з домінуючих ознак сучасної української літератури. Трансформації фізичного простору, зумовлені воєнним досвідом, знаходять емоційно насичене й символічно складне відображення в поетичному слові. Ландшафти, змальовані у віршах про війну, функціонують як носії водночас персонального суб'єктивного досвіду, так і колективної пам'яті, що формує глибинний, не завжди очевидний, вимір, адже «кожен ландшафт має в собі невидимий компонент, яким є персональний суб'єктивний досвід, колективна пам'ять, що є важливою його частиною, однак не завжди видимою для зовнішнього ока. Цей досвід і пам'ять, втілені в оповідь, є невід'ємною частиною географії місця» [Антропологія 2017, с. 19].

Актуальність дослідження полягає в необхідності наукового осмислення нового типу урбаністичного топосу, що формується під впливом воєнної травми та репрезентує колективний досвід сучасного українського суспільства. Місто в поезії війни перестає бути фоновією декорацією подій і

набуває статусу повноцінного учасника історичного процесу. Аналіз образу міста дозволяє глибше зрозуміти механізми художньої фіксації воєнних подій, трансформацію поетичної мови та зміну уявлень про простір безпеки.

Аналіз дослідження. На межі ХХ–початку ХХІ століть можна говорити про топографічний поворот у гуманітарних дослідженнях. Так, Ельжбета Рибіцька в статті «Від поетики простору до політики місця. Топографічний поворот у літературних дослідженнях» зазначає, що «література стала важливою точкою відліку для гуманістичних географів, важливою настільки, що ставати обґрунтуванням і підтвердженням їх теорій місця. Адже літературні репрезентації ландшафтів, прочитувані географами, можуть оприявнювати як специфіку індивідуального досвіду та інтерпретації простору, так і культурні рамки такої читанки» [Рибіцька 2013, с. 345]. Вивченню просторової топографії свої праці присвятили Кент Райден («Картографування невидимого ландшафту: фольклор, писемна творчість і відчуття місця»), Ї-Фу Туан («Простір і місце: гуманістична перспектива»), Мішель де Серто («Практика повсякденного життя»), Тім Інгольд («Тимчасовість ландшафту»). Особливе місце в цьому дискурсі займає дослідження топосу міста, адже воно «є не лише мотивом, темою чи культурним топосом. Це щось значно більше. Адже місто заклало основи новітньої культури з її характерними, питоми урбаністичними, формами – пресою,

мистецькими салонами, театрами, кав'ярнями й кав'ярняними сидіннями тощо. [...] Саме місто, виробляючи своєрідні механізми обігу культурної інформації, визначає сферу творення і збереження культурних цінностей» [Поліщук 2008, с. 117]. У цьому контексті варто згадати про праці основоположника соціальної антропології міста Георга Зіммеля («Великі міста і духовне життя»), розвідки Кевіна Лінча («Образ міста»), Марка Оже («Від уявного міста до міста-фікції»), Річарда Легана («Місто в літературі: інтелектуальна та культурна історія») та ін.

В українському науково-теоретичному дискурсі проблему художньої топографії осмислювали Тарас Возняк, Роман Кісь, Віра Фоменко, Інна Вихор, Тамара Гундорова, Леся Демська-Будзилак, Віталій Назарець, Ярослав Поліщук, Оксана Пухонська, Олена Романенко, Ольга Харлан, Денис Чик, Наталія Бабюк, Ольга Шаф, Дмитро Боклах та ін.

Я. Поліщук у праці «Гібридна топографія. Місця й не-місця в сучасній українській літературі» застосовує міждисциплінарний підхід до вивчення художнього простору, у якому поєднуються топографічні, культурологічні й екзистенційні виміри. Учений демонструє, як літературне картографування стає інструментом осмислення колективної пам'яті, травми та ідентичності. О. Харлан у статті «Ландшафт у сучасній військовій прозі: топографічна та художня специфіка» досліджує функції простору в сучасній військовій прозі, поєднуючи топографічний та художній аспекти його зображення.

Топосу української столиці присвячена монографія «Київ в українській літературі» (упорядник – В'ячеслав Левицький), де місто тлумачиться не лише як фізичний простір, а як символічний і культурний феномен, що формується через урбаністичні описи, літературні «мапи» та міфотворчі процеси. Становлення Києва як топосу розглядає Тамара Гундорова («Київ як топос: міфологічна парадигма»), натомість Оксана Пухонська досліджує образ Києва в сучасній українській поезії, інтерпретуючи його як місто-зустріч та місто-розлуки («Київський текст у сучасній поезії: місто-зустріч і місто-розлука»).

Іншим знаковим урбаністичним топосом в українському літературознавчому дискурсі є Львів. Він став об'єктом аналізу розвідок Стефанії Андрусів («Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х рр. ХХ ст.»), Романа Голика («Львів: місто і міф»), Олени Романенко («Львівська цивілізація у романі Юрія Винничука „Танго смерті“»), Дениса Чика («Топос Львова в сучасній українській поезії воєнного часу: проблема пам'яті та травми»), Тетяни Белімової («Топос Львова в сучасній українській прозі») та ін.

Топосу Донбасу присвячені статті Олени Романенко («Топос Донбасу як нарративний феномен в українській культурі ХХ–ХХІ ст.: спостереження, аналіз, узагальнення»), «Метафори Донбасу в літературній та історичній нараці: досвід міждисциплінарних досліджень»), Інни Левченко («Метафори Донбасу: як писалася історія регіону в літературі»),

Галини Косаревої («Абрикосові дерева, вирвані з корінням...»: топос дому у поезіях Любові Якимчук) тощо. У них авторки аналізують шлях формування в українській літературі межі ХХ–ХХІ століть топографічних образів Донбасу як особливого соціокультурного простору. На окрему увагу заслуговують дослідження топосу Криму Лариси Тарасюк та Ельміри Аблялімової-Чийгоз («Крим як топос у парадигмі міфологем: постколоніальне осмислення символічного простору»), Ганни Овсяницької («Крим як топос порушеної межі в доробку С. Поваляєвої (на матеріалі роману «Замість крові»), Олександри Вісич («Природний та культурний ландшафт в кримському доробку Миколи Чернявського») та ін.

Отож короткий огляд згаданих праць засвідчує, що проблема урбаністичних просторів є затребуваною та актуальною, адже дослідження топосу міста дозволяє глибше зрозуміти, у який спосіб сучасна українська література конструює простір, як через образи міста оприявнюється складна взаємодія індивідуального й колективного досвідів, а також як художнє відображення міського середовища сприяє формуванню національної ідентичності та її переосмисленню в контексті сучасних викликів.

Методи та методика дослідження. Провідними в роботі є студії пам'яті та травми, постколоніальний та культурно-історичний методи.

Мета статті – дослідити топос міста в сучасній українській поезії (з) війни, простежити його трансформації під впливом воєнного досвіду, проаналізувати міський простір як носія індивідуальної та колективної пам'яті.

Основні завдання статті – простежити особливості функціонування топосу міста в сучасній українській мілітарній поезії; зосередитись на аналізі міста як простору пам'яті та травми, опору та незламності, «чужого» чи транзитного ландшафту; окреслити специфіку топосу міста-спогаду, що нерозривно пов'язаний із дитинством та життям-до війни, акцентуючи на травматичному досвіді буття-у-війні.

Виклад основного матеріалу. Можна з впевненістю стверджувати, що топос міста є одним із магістральних у сучасній українській поезії (з) війни. Авторки звертаються до урбаністичних просторів, описуючи різні життєві досвіди, що доводиться проживати українцям. У контексті цього можна виокремити кілька основних проєкцій, зорієнтованих на оприявлення цього образу.

Місто як простір травми та пам'яті

У сучасних гуманітарних студіях місто дедалі частіше трактується не лише як фізичний чи соціальний вимір, а як носій колективної пам'яті та травматичного досвіду. Урбаністичний ландшафт акумулює сліди історичних подій, насильства, руйнувань і трансформацій, перетворюючи повсякденні топоси на маркери колективної травми. В українській мілітарній поезії образи міст постають не лише як локації окремих подій, а як поетичні структури осмислення воєнного досвіду. Слід зазначити,

що фіксація та документування спогадів про травматичні події відбувається тут-і-зараз (П'єр Нора означає це як «історичне теперішнє»), адже йдеться про ситуацію, що триває. Відтак важливою є практика меморіалізації, яка наповнює урбаністичне середовище символічним змістом і перетворює його на простір пам'яті: «Загалом можна говорити про залученість кожного українця до меморіальних практик та формування мови пам'яті про російсько-українську війну. Переплетення індивідуального та колективного досвідів під час війни впливає на формування спільноти пам'яті, яка об'єднує практики пам'яті (напр., ритуали вшанування, заснування премій та відзнак на честь вшанування пам'яті загиблих героїв та ін.), простори пам'яті (зокрема, алеї героїв, меморіальні знаки та ін.), а також словник пам'яті (напр., перелік мемів, гасел, знакових цитат тощо, які і документують події, і фіксують досвід тлумачення трагічних подій)» [Романенко 2024, с. 117].

П. Нора вважав, що місця пам'яті – це те, що згуртовує суспільство в різний спосіб, адже вони пов'язують людину з місцем її проживання та з її історією. Їх поява не є випадковою, вони живуть завдяки бажанню пам'ятати. Саме в таких місцях «пам'ять кристалізується й знаходить свій притулок» [Nora 1989, с. 7]. Трактуючи цього поняття передбачає, що за колективною пам'яттю приховується соціум, учасники якого беруть участь у спільно набутому досвіді, спільній пам'яті та спільній ідентичності, що оприявнюється через певні символічні топоси та коди-знаки. На відміну від класичного розуміння місць пам'яті як результату ретроспективної меморіалізації, українські міста воєнного часу демонструють одночасність події та пам'ятання. У сьогоденні вони перетворюються на свідків, що фіксують страшні події російсько-української війни. Так, Артур Дронь у вірші «Район» звертається до образу сотень українських міст, де «район дуже часто приймає тіла»:

*Коли нас не різало і не боліло?
Завтра уже привезуть його тіло.
Район так чекав його, місто чекало.
Серце важке у нас, очі сумні.
Але ми співаємо до смерті в ці дні:
«Де твоє, смерте, жало?» [Дронь 2023, с. 32].*

У художніх текстах автори часто акцентують на трансформації звичних просторів: вулиці, будинки, мости й площі втрачають свою довоєнну сутність та набувають екзистенційного виміру. Місто в поезії про війну зафіксовано як фрагментований та пошкоджений ландшафт, у якому руйнація архітектури корелює з розладом внутрішнього світу. У такий спосіб зовнішня травма перепроєктована на внутрішній досвід, а місто виступає місцем пам'яті, де травматичне минуле постійно присутнє в теперішньому. Повторювані образи зруйнованих будівель, порожніх вулиць, зупиненого руху створюють ефект застиглого часу, у якому пам'ять не дистанціюється від події, а залишається відкритою раною:

*розбомблена школа –
тріумф російської зброї*

*добре що учнів вивезли
ще до початку обстрілів
інакше б
не вижив ніхто
у кабінеті географії звисає шматками
розірвана мапа світу
підручники безпорадно
розкидані на підлозі:
антична література з обгорілими корінцями
новітня історія з вирваною серцевинною*
[Лазуткін 2024, с. 60].

Однією з домінуючих семантичних характеристик міста в поезії (з) війни є його травмованість. Зруйнований урбаністичний простір постає матеріалізованим свідченням насильства, де кожен елемент ландшафту фіксує досвід катастрофи. Авторі осмислюють досвід руйнування, фіксуючи біль, пов'язаний зі зникненням десятків українських міст, що постають як простори смерті та «негативної присутності». Марк Оже означає такі ландшафти як «не-місця», наголошуючи на їхній семантичній спустошеності, тоді як у концепції Мартіна Поллака вони набувають статусу «отруєних пейзажів» – територій, позначених пам'яттю масового насильства. Відтак у поезії таких віршів часто постає топос міста-руїни як матеріального свідчення катастрофи. Цей простір позбавлений життя й голосу, він зафіксований у стані зупиненого часу, де руйнування стає не лише фізичним, а й семантичним знаком утрати. Його мовчання набуває промовистості, транслуючи досвід травми, знеособлення та розриву із життям «до війни». Водночас місто-руїна презентовано не лише описами залишків будівель, розбитими дорогами, дірками в дахах університетів чи драмтеатрів – воно здатне говорити про те, що пережило. Його функція – свідчити після катастрофи:

*в цьому дивному місті свідчать
лише жінки
одна говорить мені про зниклу дитину
дві говорять про закатованих у підвалі
три кажуть, що не чули
про звалтування й відводять очі
чотири говорять про крики
з комендатури
п'ятеро про застрелених на подвір'ях
шестеро говорять, але нічого
не розібрати
семеро досі вголос перераховують
запас їжі
восьмеро кажуть, що я брешу
і справедливості не існує
дев'ятеро говорять поміж собою,
йдучи на цвинтар
я теж іду, бо вже знаю всіх у цьому місті
і всі його мертві – це мої мертві
і всі віцілілі – це мої сестри
десятеро говорять про віцілілого
чоловіка
його також забирали
він може бути за свідка
я стукаю в його двері, але*

*виходить сусідка
говорить за нього:
лише здається, що він вцілілий –
іди, говори з жінками*

[Амеліна 2024, с. 47–48].

У творчості багатьох авторів виразно оприявнюється образ «уцілілих» міст. Вони постають як суб'єкти пам'яті, наділені почуттям провини за те, що їм вдалося уникнути знищення, залишаючись у відносно безпечному просторі. Цей стан колективної провини можна трактувати як своєрідний «комплекс уцілілого міста», що проектує індивідуальну психологічну модель на рівень цілої спільноти: «Страхіття й травми недавнього минулого, неминуче почуття вини за те, що тобі вдалося вижити й утекти на свободу, коли так багато людей згинувало або залишилося позаду – й у висліді, глибинна, не інтелектуальна чи моральна, але попросту органічна потреба бути свідком, сказати світові що сталося – все це панівний, безупинний рефрен» [Грабович 1993, с. 13]. Зокрема Катерина Міхаліцина відрефлектує у вірші «(Львів / провина вцілілого)»: *«це місто таке ошелешено тихе. / йому, мабуть, дивно. воно відчуває провину / за кожен снаряд, не йому гостро ввігнаний в спину»* [Міхаліцина 2022, с. 24].

Варто зазначити, що в контексті вивчення проблеми травмоландшафтів у віршах, що змальовують події російсько-української війни, важливою є проблема антропоморфізації міського простору, який осмислюється через тілесну метафорику. Він постає як живий організм, що зазнає ушкоджень, пульсує прихованим болем, несе на собі сліди травми. Василь Махно у вірші «3 Маріуполя» змальовує жакливі кадри обстрілу міста 9 березня 2022 року, коли російські окупанти обстріляли пологовий будинок. Розтерзане тіло землі та тіло вагітної жінки злились в одній картині: *«пережити ніч в Маріуполі / під потрісканим неба куполом / під будинком розбитим... / пахне кров'ю і пахне сиками / породіллю кладуть на носилки / санітарі – кудись же неси / ну неси її – круглу як землю»* [Антологія 2022, с. 36].

Місто як топос незламності

Інша топографічна проєкція міста в сучасній українській поезії – це простір незламності. Українські міста постають не лише як об'єкти військової агресії, а як активні учасники історичного процесу, що здатні чинити опір. Тепер вони є голосами свідків, що фіксують події у своїй пам'яті, адже, як писав Джорджо Агамбен у своїй книзі «Номо Sacre. Що залишається після Освенціма: архів і свідок», «покликання того, хто вижив – пам'ятати» [Agamben 1999, с. 29]. У поетичному дискурсі війни міста персоніфіковані, наділені здатністю до витривалості та колективної стійкості. Образ зруйнованого міста часто стає символом не поразки, а спротиву. Руїни функціонують як матеріальні свідки насильства й водночас як доказ того, що місто було атаковане саме тому, що чинило опір:

*з віконного скла знімаю скотч –
пристав, зубами не відгризеш
у найближчий супермаркет вибігаю*

*за губками й рукавичками
кухонний шкребок про всяк випадок
у кошик кидаю
на стенді з розчісками
беру до рук щітку для волосся
«зроблено в Харкові» – пишуть
значить, довго служитиме, думаю
як Харків – стійке
аж хочеться сказати – вічне*

[Якимчук 2023, с. 38].

Слід зазначити, що маємо справу з подвійною функцією – збереження пам'яті міст травми й пам'яті міст спротиву. Історія ХХ–ХХІ століть, на жаль, знає чимало прикладів, коли цілі міста ставали просторами суцільного болю та страждання. Найбільш відомим символом такої травми є Освенцім – місце тотального знецінення людських цінностей. У цьому контексті автори ніби вибудовують нову мапу українських міст: тих, що «вціліли»; тих, що «досі стоять», та тих, яких «уже немає». Поезія війни фіксує момент, у якому конкретні міста – Київ, Харків, Маріуполь, Чернігів, Херсон, Бахмут – перетворюються на знакові топоси. Їхні назви в поетичних текстах функціонують як концентровані смислові формули, що викликають асоціації з героїзмом, жертвою та витривалістю. Так топоніми втрачають суто географічне значення й стають символами певного типу досвіду: Київ – місто-осереддя («Місто, що ракетами розтрощене...» О. Ірванець), Харків – місто стійкості («(молитва до/Харків)» К. Міхаліцина), Маріуполь – місто-мученик («анатомія/Маріуполь») К. Міхаліцина), Буча – місто-жертва («Псальма Бучі» В. Махно), Бахмут – місто-форпост («Фортеця Бахмут» Т. Тополя), Львів – місто-прихисток («Львів/провина вцілілого» К. Міхаліцина) тощо.

Мотив незламності часто проектується на образ міста як частини національного тіла. Поранення одного міста резонує з болем іншого, формуючи відчуття колективної травми й водночас колективної витривалості. Така презентація сприяє формуванню уявлення про Україну як простір взаємопов'язаних локальних історій, де незламність – це не виняткова властивість окремого міста, а спільна характеристика всього національного простору. *Пере*-проживають війну не лише міста опору, а й міста в тилу. До прикладу, поети доволі часто апелюють до зображення «мирного» Львова, у якому теж відбувається щось страшне, адже й тут нема безпечного місця: *«Чи можу я бути в безпечному місці, / коли мої батьки відмовляються їхати з дому, / але не мають бомбосховища / під своєю багатоповерхівкою? / Підвал, який його заміняє, може хіба що / Надто швидко стати братською могилою»* [Мусаковська 2024, с. 48].

Артур Дронь звертається до опису відомої локації у Львові – Марсового поля, що стало місцем поховання сотень українських військових, що віддали своє життя за збереження української свободи. Як зазначає Д. Чик, це «не просто назва місця (відомого також як Личаківський військовий цвинтар) – це простір траурної ідентичності, де тіло

померлого солдата, пам'ять матері й жести живих утворюють спіраль зворотного впливу простору на людину. Відповідно до реверсивної психогеографії, простір тут не споглядається – він призводить до конкретних фізичних і психічних станів, перетворюючи людину на носія своєї топографії» [Чик 2025, с. 217]. Поет змальовує кадри масових поховань в «ущілілому місті», яке лише умовно залишається цілим, адже сотні вже ніколи не повернуться до свого Дому:

*Солдат стає перед жінкою на коліно,
як вона перед сином,
коли зав'язувала йому шнурки
у дитинстві.
Не дивиться жінці в очі,
як її син у дитинстві,
коли відчував провину.
Солдат каже:
Ось тобі, жінко, прапор.
Люби його [Дронь 2023, с. 18].*

Місто-спогад

Топос міста-спогаду в українській поезії про війну функціонує як форма реконструкції втраченого простору через механізми індивідуальної та колективної пам'яті. За Морісом Альбваксом, пам'ять завжди «локалізована», тобто закорінена в конкретному просторі. У воєнній поезії цей ландшафт часто набуває ретроспективного характеру: місто існує не як актуальна реальність, а як образ, збережений у спогаді та протиставлений теперішньому. У текстах місто-спогад постає як довоєнне середовище, що зберігається в пам'яті всупереч його фізичному руйнуванню. Варто наголосити, що сучасна українська поезія працює з «пам'яттю катастрофи», де минуле не зникає, а постійно втручається в теперішнє, формуючи напружений діалог між «тоді» та «тепер». Саме в цьому діалозі місто-спогад стає способом утримання ідентичності в умовах історичного зламу: «як вода пам'яті, малюнки з попелу, кров лози виноградної / мрії, що все повернеться, мов Крим лежить на долоні / зруйнований часом палац, повертайся туди, де тепло / метелики літають над ліхтарем / повертайся в міста кипарисів, залізних замків на воротах [Брагіна 2022, с. 30].

Хроніки війни зумовили процес картографування травматичних точок на меморіальній мапі України. У цьому контексті поетичне письмо стає засобом фіксації пам'яті міст та пам'яті про міський простір. Звернення до слова зумовлене усвідомленням його ваги та потребою ослувити цей досвід. Травма змінює природу пам'яті та потребує вираження, адже вона «є чимось набагато більшим, ніж просто патологія: це завжди історія рани, яка кричить, звертається до нас у спробі розповісти нам про реальну правду, якої інакше немає» [Caruth 1995, с. 5]. Відтак особливістю топосу міста-спогаду є його тісний зв'язок із досвідом відсутності. Часто йдеться про міста, які довелось покинути, які зазнали руйнації чи окуповані. Саме завдяки мові автори «повертають» свої міста у свій простір буття, адже «література – це пам'ять культури, але не

як пристрій одноразового запису, а як сукупність пам'ятних дій, що містить знання, збережені культурою, і практично всі тексти, створені культурою та які сформували культуру. Письмо – це і акт запам'ятовування, і нове тлумачення, за допомогою якого кожен новий текст вкарбовується в простір пам'яті» [Lachmann 2008, с. 301]:

*міста в якому жилося
світле багатоголосся
спомини вплетені натуго в зрізані коси
білі нічні абрикоси –
кате, тобі не здалося
вистоїм
виростем
виживем
і помстимося! [Жарікова 2024, с. 86].*

У поезії про війну топос міста-спогаду часто пов'язаний із дитячими роками. Місто дитинства – це первинний локус безпеки, яка тепер утрачена. Воєнна травма постає як складне психологічне явище, подолання якого в багатьох випадках є тривалим і проблематичним. Війна радикально порушує сформований людиною світ безпеки та стабільності, спричиняючи деконструкцію звичного життєвого порядку. Джерелом травматичного досвіду війни є не стільки сама загроза смерті, скільки постійне відчуття руйнування звичного буття. У текстах Олександра Авербуха місто постає як простір, що більше не є домом:

*коли тобі нарешті щастить
до радіологічної суміші дрібних
твердих частинок
приходить пам'ять
знищеного міста
сад першого травня
жінка у платті в горошок
загубила тебе посеред часу
важкої знемоги
та простору
дитячого забуття
здається, від панельного дому
відлущується останній
різкий голос
та ти робиш мимовільні рухи
щоб ніжно й сумовито
привернути хоча б чиесь співчуття
[Авербух 2024, с. 46].*

Водночас він може виконувати функцію внутрішнього опору катастрофі. Тут важливо не втратити зв'язок із «своїм» містом дитинства, що постає як внутрішній простір, який усіма силами треба зберегти та унеможливити знищити фізично: «По-заду мружаться будинки, / покусані шрапнеллю. Це було давно. / Місто твого дитинства, / скривавлене, вистояло / на перебитих ногах [Мусаковська 2024, с. 86].

Місто-транзит і топос «чужого» міста

Місто-транзит як концепт передбачає простір, що функціонує як проміжний етап у житті. У контексті подій війни воно репрезентує досвід вимушеного руху, відчуття непевності, тимчасовості

та екзистенційної нестабільності. Це не є ні домом, ні кінцевою метою, а радше простором між «до» і «після», між утраченим і ще не здобутим. У поетичних текстах він оприявнюється через образи станцій, вокзалів, мостів, перонів, прикордонних місцин та тимчасових прихистків. Як зазначає Марк Оже, подібні простори можна трактувати як «не-місця», що не формують тривкої ідентичності, але у воєнному дискурсі вони набувають граничного емоційного навантаження: «Таке буття в транзиті схоже на війну, оскільки так само, як і на війні, транзитна людина перебуває в процесі зміни своєї пам'яті та ідентичності» [Гундорова 2024, с. 111]. У поезії Вікторії Амеліної програвється дуже впізнана картина перших днів повномасштабного вторгнення – українські жінки з валізами та дітьми дорогою до кордону:

Бачиш жінку з простягнутою назад рукою?

Вона ніби тягне валізу або веде

когось за собою

Невидима валіза важка, бо жінка іде повільно

Такі жінки загалом називаються божевільні

Їй нічого було брати з її згорілого дому

[Амеліна 2024, с. 45].

Із процесом вимушеної міграції пов'язаний топонім «чужого» міста, що стало для багатьох не лише місцем прихистку та спасіння, але й простором ностальгії та безвиходи: «Вигнання ґрунтується на існуванні рідної землі, любові та реальній прив'язаності до неї. Універсальна істина вигнання не в тому, що людина втрачає цю любов або домівку, а в тому, що кожному вигнанцю притаманне відчуття раптової, небажаної втрати» [Саїд 2007, с. 466]. Безіменні будинки, зачинені вікна, однакові маршрути підкреслюють відчуження та неможливість укорінення. *Не-твое* місто часто змальовується як упорядковане, мирне, функціональне – і саме це викликає внутрішній дисонанс:

оживати о 4 ранку у чужому ліжку,

на чужій близьні

між чужих стін

розуміючи

що навіть тіло оце – чуже

я не знаю його... [Степаненко 2023, с. 8].

Окремого значення набуває мовний вимір такого ландшафту. Інша мова чужого міста часто постає як бар'єр, що унеможлиблює ословлення травматичного досвіду. Нездатність «перекласти» власний біль спричиняє додаткову ізоляцію: навіть перебуваючи серед людей, ліричний герой залишається самотнім. Мовчання в цьому контексті стає не

знаком спокою, а ознакою неприйняття та нерозуміння. Ірина Шувалова в поезії «Київ-Нанкін» від-рефлектує: *«ось ось ось / тут тут / воно лежить / це невимовне / важке / як мертве тіло / дорогої людини»* [Шувалова 2022, с. 26].

Тіло в чужому місті також переживає дезорієнтацію. У поетичних текстах з'являються мотиви «чужого повітря», іншого темпу часу, неприродності руху. Простір не резонує з тілесною пам'яттю, що зберігає ритми рідного міста. Натомість пам'ять постійно повертає ліричного суб'єкта до місця втрати – через сни, запахи, випадкові звуки, формуючи відчуття подвійної присутності, адже фізично герой перебуває в чужому середовищі, але екзистенційно залишається в *просторі війни*:

я тоді їла піцу у Вероні

і запивала її зимним просеко

соус з солодких як мед томатів тік по пальцях

а я думала що це кров

з херсонських помідорів

мені було солоно

війна ж ... [Мулярчук 2023, с. 40].

Висновки. Дослідження сучасної мілітарної поезії засвідчує, що образ міста набуває нових смислів та трансформацій під впливом досвіду війни. Місто постає не лише просторовою категорією, а й складним символічним утворенням, у якому перехреснюються індивідуальна пам'ять, колективний досвід, травма та спротив. Воно перетворюється на «свідка», що фіксує руйнацію, втрату та страх. Однак важливим є й те, що топонім міста в таких текстах не редукується до образу жертви, а осмислюється і як простір опору, солідарності та етичного вибору.

Важливою є проєкція міста-спогаду, що постає простором пам'яті, травми та тілесного переживання війни. Цей образ часто фрагментарний, обірваний, але не забутий та проартикульований. Образ міста-транзиту, у свою чергу, репрезентує рух та переміщення в умовах війни. Воно стає простором тимчасового перебування, зустрічей та втрат. Автори акцентують на відчуттях розгубленості, непевності та дезорієнтації, однак зі збереженням віри про повернення (до)Дому.

Отож із упевненістю можна констатувати, що топонім міста в сучасній українській мілітарній поезії є ключовим елементом художнього осмислення війни, який дозволяє поєднати особисте й колективне, локальне та національне, травматичне й життєтвердне.

Література

1. Авербух О. Пісні люти і туги / Pieśni gniewu i tęsknoty. Львів: Джебза, Сейни: Pogranicze, 2024. 62 с.
2. Амеліна В. Свідчення. Львів: Видавництво Старого Лева, 2024. 80 с.
3. Антропологія простору: збірник наукових праць; за наук. ред. М. Гримич. Т. 1. Культурний ландшафт Києва та околиць. Київ: Видавництво Дуліби, 2017. 316 с.
4. Брагіна О. Вода пам'яті / Woda pamięci. Львів: Джебза, Сейни: Pogranicze, 2022. 50 с.
5. Війна 2022: щоденники, есеї, поезія: антологія. Львів: Видавництво Старого Лева; Варшава: «Нова Польща», 2023. 440 с.
6. Грабович Г. У пошуках великої літератури. Київ: Інститут української археографії, 1993. 56 с.
7. Гундорова Т. Транзитна культура і постколоніальна травма. Київ: Віхола, 2024. 272 с.
8. Дронь А. Тут були ми. Львів: Видавництво Старого Лева, 2023. 112 с.

9. Жарікова Є. Дим дитячих багать / Dym dziecięcych ognisk. Львів: Дзезва, Сейни: Pogranicze, 2024. 102 с.
10. Лазуткін Д. Індійський океан / Океан Indyjski. Львів: Дзезва, Сейни: Pogranicze, 2024. 94 с.
11. Міхаліцина К. Голоси / Głosy. Львів: Дзезва, Сейни: Pogranicze, 2022. 54 с.
12. Мулярчук І. вдОМа / w dOMu. Львів: Дзезва, Сейни: Pogranicze, 2023. 66 с.
13. Мусаковська Ю. Каміння і цвяхи. Львів: Видавництво Старого Лева. 2024. 112 с.
14. Поліщук Я. Із дискурсів і дискусій. Харків: Акта, 2008. 288 с.
15. Рибіцька Е. Від поетики простору до політики місця. Топографічний поворот у літературних дослідженнях. *Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки*. 2013. № 7. С. 337–353.
16. Романенко О. Війна і пам'ять: трансформація наративних меморіальних практик. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. 2024. № 24. С. 114–122.
17. Саїд Е. Культура й імперіалізм. Київ: Критика, 2007. 466 с.
18. Степаненко О. Дихай / Oddychaj. Львів: Дзезва, Сейни: Pogranicze, 2023. 82 с.
19. Чик Д.Ч. Топос Львова в сучасній українській поезії воєнного часу: проблема пам'яті та травми. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика». 2025. Т. 2. Вип. 40. С. 214–222.
20. Шувалова І. Невимовне / Niewyrażalne. Львів: Дзезва, Сейни: Pogranicze, 2022. 60 с.
21. Якимчук Л. Виробництво ніжності / Produkcja czułości. Львів: Дзезва, Сейни: Pogranicze, 2023. 112 с.
22. Caruth C. Trauma: Exploration in memory. Baltimore: John Hopkins UP, 1995. 278 p.
23. Lachmann R. Mnemonic and Intertextual Aspects of Literature. Cultural memory studies: an international and interdisciplinary handbook. Berlin: de Gruyter. 2008. P. 301–310.
24. Nora P. Between memory and history. Special Issue: Memory and Counter-Memory. 1989. № 26. P. 7–24.

References

1. Averbukh O. (2024) Pisni liuti i tuhy / Pieśni gniewu i tęsknoty [Songs of Fury and Longing]. Lviv: Dzhezva; Seiny: Pogranicze. 62 s. [in Ukrainian].
2. Amelina V. (2024) Svidchennia [Testimonies]. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva. 80 s. [in Ukrainian].
3. Antropolohiia prostoru [Anthropology of Space]: zbirnyk naukovykh prats (2017) / ed. by M. Hrymych. T. 1: Kulturnyi landschaft Kyieva ta okolysts [The Cultural Landscape of Kyiv and Its Surroundings]. Kyiv: Vydavnytstvo Duliby. 316 s. [in Ukrainian].
4. Brahina O. (2022) Voda pam'iaty / Woda pamięci [The Water of Memory]. Lviv: Dzhezva; Seiny: Pogranicze. 50 s. [in Ukrainian].
5. Viina 2022: shchodennyky, esei, poeziia [War 2022: Diaries, Essays, Poetry] (2023): antolohiia. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva; Warsaw: Nova Polshcha. 440 s. [in Ukrainian].
6. Hrabovych H. (1993) U poshukakh velykoi literatury [In Search of Great Literature]. Kyiv: Instytut ukrainskoi arkhoeorafii. 56 s. [in Ukrainian].
7. Hundorova T. (2024) Tranzytyna kultura i postkolonialna travma [Transitional Culture and Postcolonial Trauma]. Kyiv: Vikhola. 272 s. [in Ukrainian].
8. Dron A. Tut byly my [We Were Here] (2023). Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva. 112 s. [in Ukrainian].
9. Zharikova Ye. (2024) Dym dytiachykh bahat / Dym dziecięcych ognisk [The Smoke of Children's Bonfires]. Lviv: Dzhezva; Seiny: Pogranicze. 102 s. [in Ukrainian].
10. Lazutkin D. (2024) Indiisky okean / Okean Indyjski [The Indian Ocean]. Lviv: Dzhezva; Seiny: Pogranicze. 94 s. [in Ukrainian].
11. Mikhalitsyna K. (2022) Holosy / Głosy [Voices]. Lviv: Dzhezva; Seiny: Pogranicze. 54 s. [in Ukrainian].
12. Muliarchuk I. (2023) vdOMA / w dOMu [At Home]. Lviv: Dzhezva; Seiny: Pogranicze. 66 s. [in Ukrainian].
13. Musakovska Yu. (2024) Kaminia i tsviakhy [Stones and Nails]. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva. 112 s. [in Ukrainian].
14. Polishchuk Ya. (2008) Iz dyskursiv i dyskusii [From Discourses and Discussions]. Kharkiv: Akta. 288 s. [in Ukrainian].
15. Rybitska E. (2013) Vid poetyky prostoru do polityky mistsia. Topohrafichni povorot u literaturnykh doslidzhenniakh [From the Poetics of Space to the Politics of Place: The Topographical Turn in Literary Studies]. *Eidos. Almanakh teorii ta istorii istorichnoi nauky*. №. 7. S. 337–353 [in Ukrainian].
16. Romanenko O. (2024) Viina i pamiat: transformatsiia naratyvnykh memorialnykh praktyk [War and Memory: The Transformation of Narrative Memorial Practices]. *Literaturnyi protses: metodolohiia, imena, tendentsii*. №. 24. S. 114–122 [in Ukrainian].
17. Said E. (2007) Kultura y imperiializm [Culture and Imperialism]. Kyiv: Krytyka. 466 s. [in Ukrainian].
18. Stepanenko O. (2023) Dykhaj / Oddychaj [Breathe]. Lviv: Dzhezva; Seiny: Pogranicze. 82 s. [in Ukrainian].
19. Chyk D. Ch. (2025) Topos Lvova v suchasni ukrainskii poezii voiennoho chasu: problema pam'iaty ta travmy [The Topos of Lviv in Contemporary Ukrainian Wartime Poetry: The Problem of Memory and Trauma]. *Zakarpatski filolohichni studii*. Uzhhorod: Vydavnychiy dim «Helvetyka». T. 2. Vyp. 40. S. 214–222 [in Ukrainian].

20. Shuvalova I. (2022) *Nevymovne / Niewyraźalne [The Unspeakable]*. Lviv: Dzhezva; Seiny: Pogranicze. 60 s. [in Ukrainian].
21. Yakymchuk L. (2023) *Vyrobnytstvo nizhnosti / Produkcja czułości [The Production of Tenderness]*. Lviv: Dzhezva; Seiny: Pogranicze. 112 s. [in Ukrainian]
22. Caruth C. (1995) *Trauma: Exploration in Memory*. Baltimore: Johns Hopkins University Press. 278 p. [in English].
23. Lachmann R. (2008) Mnemonic and Intertextual Aspects of Literature. *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook*. Berlin: de Gruyter. P. 301–310 [in English].
24. Nora P. (1989) Between Memory and History. *Special Issue: Memory and Counter-Memory*. №. 26. P. 7–24 [in English].

THE TOPOS OF THE CITY IN CONTEMPORARY UKRAINIAN WAR POETRY

Abstract. The article is devoted to a literary analysis of the presentation of the city topos in contemporary Ukrainian poetry after 2014, as it is shaped by the reflection on the experience of war. The city is examined as a multidimensional artistic image that undergoes significant transformations under the influence of war and functions not merely as a spatial background but as an active meaning-generating element of poetic discourse. The study traces changes occurring within the urban space, which in war poetry emerges as a bearer of collective and individual memory, traumatic experience, and national identity.

The main focus is placed on images of the destroyed, abandoned, or threatened city, which acquire symbolic significance and represent experiences of loss, fear, and existential instability. The article emphasizes that contemporary Ukrainian war poetry forms a new model of the urban topos, in which physical landscapes are closely intertwined with mnemonic, symbolic, and emotional dimensions, becoming important instruments for the artistic interpretation of wartime events and for the fixation of collective experience.

The study analyzes key urban topoi. In particular, it examines the city as a space of memory and trauma, in which experiences of destruction, loss, and post-traumatic perception of war are inscribed; the city as a topos of resilience, representing collective resistance, endurance, and the capacity for renewal even under constant threat; the city-in-transit, associated with experiences of forced migration, temporariness, and existential uncertainty; as well as the city-as-memory, which exists predominantly within the realm of remembrance and the inner space of the lyrical subject.

The research is based on interdisciplinary approaches in contemporary literary studies, including topos theory, urban studies, concepts of cultural memory, and trauma studies, which makes it possible to comprehensively conceptualize the functioning of the image of the city in poetic texts of wartime. Such an analysis reveals patterns of artistic responses to war and outlines the specifics of the formation of new symbolic meanings of the city. The study concludes that the city topos in contemporary Ukrainian war poetry acquires the status of one of the key elements in the poetic comprehension of wartime reality and an important marker of collective experience.

Keywords: topos, city, war poetry, urban space, trauma, memory.

© Федорів У., 2026 р.

Дата першого надходження рукопису до видання: 18.04.2026
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 10.05.2026
Дата публікації: 31.05.2026

Уляна Федорів – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії літератури та порівняльного літературознавства Львівського національного університету імені І. Франка, Львів, Україна; ulyana.fedoriv@lnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0001-7295-3343>

Ulyana Fedoriv – Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of Literary Theory and Comparative Literature, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine; ulyana.fedoriv@lnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0001-7295-3343>